

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 6, Jan.-Dec. 2022

☆ ڈاکٹر افتخار احمد سلہری، ڈاکٹر واصف لطیف

چھتار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری - دسمبر 2022ء، مسلسل شمارہ 6

WAR JAMAL PHTTA**”وار جمیل پھتتا“****Abstract**

Article "Vaar Jaimal Phatta" were real brothers and were residents of Garh Chittor. Raja Jaimal was servant in the Court of King Akbar who rose a high position in very short period of time. As a result, the other servants became jealous and plotted against him. They resorted to Bairam Khan Dooti. Bairam Khan, in his greed for a reward, incited King Akbar against Jaimal Khan, saying that Jaimal had things like Kohistan's Nagara, Shona elephant, hippopotamus and daughter named Sandlan who is worthy of you and he did not even tell. Next day, Jaimal entered the court. He greeted the king twice, but the king did not answer. Jaimal asked why he did not answer. The king said, "There are four things in your house and I deserve them. Why didn't you tell me about them?" In a fit of

☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، گورنمنٹ کالج یونیورسٹی، لاہور

☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، گورنمنٹ کالج یونیورسٹی، لاہور

rage, Akbar asked Jaimal for his daughter's hand. Asking for the daughter's hand, Jaimal and Phatta turned against King Akbar and revolted. They killed Bairam Khan Dooti and Hassan Khan Pathan. Attacked Akbar. He hid and saved his life. Finally, the king killed these two brothers to avenge his disgrace.

Keywords: Vaar Jaimal Phatta, King Akbar, Bairam Khan, Dooti, Two Brothers

اجیہی نظم جیہدے وچ کسے سورمے دی بہادری دے جس گائے گئے ہون اوس نوں وار آکھیا جاندا اے۔ پرانے سسے وچ جدوں کوئی بہادر سورما اپنے علاقے دا ویر کڈھن لئی حملہ آور داہر وار ڈکن لئی اپنے ساتھیاں نال میدان وچ لڑدا بہادری دے جوہر دکھانداتے سسے دے مرانی اوہدی بہادری دیاں لمیاں نظماں لکھدے جیہناں نوں وار آکھیا جاندا۔ وارزمیہ شاعری دی قسم اے۔ ایہدے وچ جوش، جذبہ تے منظر نگاری دیاں سوہنیاں تے ڈھیر ونگیاں لکھدیاں نیں۔ وکھو وکھو سوجھواناں نے وار دی تعریف اپنے ڈھوں کیتی۔ محمد آصف خاں وار دے معنی بیان کردے نیں:

”پنجابی زبان وچ وار لفظ کسے ای معنیاں وچ ورتیا جاندا اے۔ جیویں ویر کڈھنا بلہ کرنا، سٹ مارنا، لڑائی وچ گھیرا جاں و لگن مارنا، بدلہ لینا، قربان کرنا وغیرہ“۔ (1)

باوا بدھ سنگھ ہوراں وار دی تعریف ایہناں لفظاں وچ کیتی اے:

”یدھ جاں کسے یودھے دی بہادری دی کہانی دی اجیہی کوتا جیہس دے سنن کر کے بیرتاتے بہادری جوش مارے“۔ (2)

مولابخش کشتہ موجب وار:

”کوش موجب وار دے معنی نیں حملہ، بیررس والی کوتا جیہدے وچ کسے یودھے دی بہادری دی صفت کیتی گئی ہووے جیویں نادر دی وار، جیمیل

پھتے دی وار تے چنڈی دی وار“۔ (3)

پنجابی زبان دے منے پر منے لکھاری عبدالغفور قریشی ہوراں نے وار دے مفہوم دی دس انج پائی اے:

”پنجابی وچ جنگ نامے جاں جنگی نظم نوں وار آکھیا گیا اے۔ انج وار وچ

کسے بہادر دی بہادری اُتوں صدقے واری جاون دا کوئی قصہ کہانی ہوندا

اے۔“ (4)

پنجابی وچ ڈھیر لوک واراں نیں جیویں دُلے بھٹی دی وار، داؤد بادشاہ دی وار، ویر جودھ دی وار، سکندر
براہم دی وار، موسے دی وار، لہلا بہلیماں دی وار۔ جمیل تے پھتا دوویں بھراں۔ اوہ گڑھ چتوڑ دے سورمے تے
راجا اودا دیپ دے پترن۔ راجا جمیل اکبر بادشاہ دے دربار وچ ملازم سی۔ اوہنے تھوڑے چیر وچ بادشاہ دے دربار
وچ اپنا مقام بنا لیا تے اچے منصب تے اپڑ گیا۔ جس پاروں دو جے ملازماں نے اوہدے توں حسد کرنا شروع کر دتا
تے بادشاہ نوں اوہدے خلاف کرن دا منصوبہ بنایا۔ ایہدے لئی اوہناں بیرم خان دوتی دا سہارا لیا۔ بیرم خان نے
انعام دے لالچ وچ آکے اکبر بادشاہ نوں جمیل دے خلاف بھڑکایا جمیل کول کوہستان دا نگارا، شونا ہاتھی۔ دریائی گھوڑا
تے سندلاں ناں دی اک دھی وی اے جیہڑی تہاڈے لائق اے۔ جمیل نے تہا نوں دسیا تک نہیں۔ اگلے دیہاڑے
جمیل نے دربار وچ بادشاہ نوں سلام کیتا پر بادشاہ نے اوہدے سلام دا جواب نہ پرتایا جمیل نے جواب نہ دین دی وجہ
کچھی، بادشاہ نے جواب دتا تیرے گھر چار اجیہیاں شیواں نے جیہڑیاں میرے لائق نیں پر توں مینوں نہیں دسیا۔ غصے
وچ اکبر بادشاہ نے جمیل کولوں اوہدی دھی داساک منگ لیا۔ بھرے دربار وچ اکبر بادشاہ نے جمیل توں دھی داساک
منگیا تے جمیل سوچیا کہ ایہہ ضرور کسے ویری ویر کمایا اے۔ کیوں جے اوہنے بادشاہ نال دھی بارے کوئی گل ہی نہیں کیتی
سی۔ ایس پاروں ایہہ گل ضرور کسے ویری نے بادشاہ دے کن وچ پائی اے کہ اوہنے اچن چیت میری دھی داساک
منگ لیا اے۔ جمیل نے دو گھڑی جی وچ سوچیا تے اکبر بادشاہ نوں اوہدی اوقات انج یاد کرائی:

بولے راجہ جیملا، سن اکبر غازی!

چینے دا دھگڑ نہ پکے جیہدا مڈھ پرالی

دادا تیرا تمرنگ، جن بکری چاری

دادی تیری نوں جاییں، چکی پیسن ہاری

ماں تیری نوں جانے، ہو تجھے بھیداں دی واڑی

چاچے تیرے نوں جانے، ساڈے ہلاں دا ہالی (5)

اکبر بادشاہ جیمیل دی گل سن کے بولیا: میری گل گوہ نال سن توں آخر کس نوں اپنی دھی داساک دینا چاہنا
 ایں۔ تیری نظروچ کون میرے نالوں چنگا اے۔ جے توں مینوں اپنی دھی داساک نہ دتاتے میں تیرے گھڑ چتوڑ دی
 اٹ نال اٹ و جا دیاں گا۔ میں تیرے سارے کنبے نوں قید کر کے کابل گھل دیاں گا۔ جے توں اپنا بھلا چاہنا ایں تے
 فیر تینوں میری گل منی پئے گی۔ جدوں اکبر بادشاہ نے بھرے دربار وچ جیمیل دی دھی داناں لیا تے اوہدے تن بدن
 نوں اک لگ گئی۔ اوس ویلے اوہدا بھرا موجود نہیں سی تے نہ اوہدے کول کوئی ہتھیار سی۔ اوہنے شیر وانگوں گرج کے
 جواب دتا توں مغل ایں تے اسیں راجپوت آں۔ اسیں گڑھ چتوڑ دے سورمے تینوں اپنی دھی داساک نہیں دے
 سکدے۔ ساکا چاری تے اتھے کیتی جاندی اے جتھے رل کے کھادا پیتا جاسکے۔ تیرا ساڈا زمین آسمان دا فرق
 اے۔ توں مسلمان ایں اسیں ہندو آں:

بولے راجہ جیملا ، سُن اکبر غازی

توں ایں اکبر بادشاہ ، جھل رہی ہماری

ساڈے آون برہمنناں ، تیرے مٹاں قاضی

ہم تو جیپیں رام رام ، تم کلمہ سازی

تینوں بیٹی دین نوں چت نہیں راضی (6)

جیمیل دیاں گلاں سن کے بادشاہ اوہنوں اپنی طاقت بارے دسد اے کہ جے اوہ چاہوے تے تہاڈے تے
 حیاتی اوکھی کر دے۔ توں سدھی طرحاں میری گل من لے نہیں تے تیری خیر نہیں۔ راجا جیمیل بادشاہ نوں دھی دے
 رشتے توں انکار کر کے درباروں نکل گیا۔ اوہ گھوڑے تے سوار دکھی دل نال سرسٹ کے جا رہیا سی جیس ویلے اپنے
 دیوان خانے اڑیا تے اوہدے بھرا فتح جنگ نے اوہدا اترا مونہہ ویکھ کے سوچیا کہ اج ضرور دربار وچ کوئی گل ہوئی
 اے۔ اوہنے اپنے بھرا جیمیل توں پچھیا کہ ویرا کیہ بتی اے؟ تے جیمیل نے ہنجو کیر دیاں اکھاں نال ایہہ جواب دتا:

بولے راجہ جیملا ، پھتے دا بھائی

ویرا اُس وڈے دربار وچ پت رہی نہ کائی

کسے دوتی دشمن نے بھر کے چھگی کھائی
 میتھوں گج پت ہاتھی منگیا، گھوڑا دریائی
 بادشاہ اوہ سخن بولدا ، گل کہی نہ جائی
 بیٹی دا ڈولا منگ لیا ، دھی جمیل جائی (7)

ایہہ گل سن کے راجا فتح جنگ نوں بڑی کاوڑ چڑھی تے ایس گل داس افسوس ہو یا کہ ہتھیار نہ ہون پاروں
 جمیل بادشاہ نوں جانوں نہ مار سکیا۔ فیر راجا فتح جنگ نے اپنے بھرا کولوں پچھیا کہ توں اگوں کیہ جواب دتا سی؟ راجا
 جمیل نے آکھیا میں اوہنوں نہ کر کے آیا آں۔ ایس توں بعد دوواں بھراواں نے بادشاہ دے دربار جان دیاں تیا ریاں
 شروع کردتیاں۔ دوویں بھرا تلواراں لے کے گھوڑیاں اُتے چڑھن ای والے سن کے گھر دا باہمن آ گیا۔ راجا جمیل
 نے باہمن توں پچھیا کہ تیری کتاب کیہ دسدی اے کہ اج ساڈی قسمت وچ کیہ اے؟ اگوں باہمن نے جواب دتا کہ
 ایس ویلے تہاڈے لیکھاں وچ ہار نظر آرہی اے۔ ایس لئی تسیں کجھ دن نیوں کے لنگھا لوو:

بہمن جمیل دا بولدا ، سچیاں دیوے سنا
 کانجھی کرت دے پترے مینوں گئے ہتھ آ
 بے میری پتری ہو گئی جھوٹی ، اگ وچ دیویں سڑا
 بے میری پتری ہو گئی جھوٹی ، پانی وچ دیویں رڑھا
 ایس پتری وچ ہار اے کجھ دن نیوں کے گھڑی لنگھا
 تسیں گڑھ میرے دے سورے اوہ وچ دلی بادشاہ (8)

جمیل تے فتح جنگ اُتے باہمن دی گل دا کوئی اثر نہ ہویا۔ کیوں بے اوہناں دے سینے وچ بدلے دی اگ
 دکھ رہی سی۔ اوہ دوویں گھوڑیاں تے سوار ہو گئے۔ راہ وچ اوہناں نوں اوہناں ماں ٹکر گئی۔ دوویں بھرا گھوڑیاں توں
 اترے تے ماں دیاں پیراں وچ ڈگ پے تے ددھ بخشوان دی بنہتی کیتی۔ ماں نے پچھیا کہ تہاڈے نال کیہ بنہتی
 اے؟ تے جمیل نے ساری پپتا سنادتی۔ اپنی پوتری بارے اجیہی گل سن کے اوہ غصے وچ آ گئی تے اپنے پتراں نوں
 آکھیا کہ تہانوں میرے ولوں اجازت اے جاؤ تے بادشاہ دے نال ٹکر لوو:

بولے ماتا کیسراں ، سُن جیمل دانے
 جنگ کرو بادشاہ نال ، گلاں رہن جہانے
 جیوندے دھی نہ دیوتسیں قسم دھرم ایمانے (9)

دوواں بھرواں نے گھوڑیاں دیاں واگاں کچھیاں تے دلی جہان آبادول ٹرپئے۔ دلی جہان آباددے نیڑے
 سمن برج سی جتھے بیرم خان دوئی تے حسن خان پٹھان شطرنج دی بازی لارہے سن تے نال ایس پاروں خوش سن کہ
 چغلی لاون پاروں بادشاہ ولوں وڈا انعام ملے گا۔ ایسے چر وچ دوویں سورمے برج دے نیڑے اڑ گئے تے
 اوہناں نے دوواں شیطاناں نوں جانوں ماردتا:

موزی مار مُکا دتے ، کیتے دو پھاڑے
 جیمل ، پھٹتا لاجپوت ، غیرت دے لاڑے (10)

بیرم خان تے حسن خان پٹھان نوں ٹھکانے لان توں بعد جدوں ایہہ دوویں سورمے بادشاہ دے دربار دے
 نیڑے اڑے تے اوہ جی ای جی وچ خوش ہویا تے اپنے درباریاں ول جھاتی ماری پردرباریاں وچ کجھ دانشمداں
 نوں ایہہ گل بھگئی سی کہ ایہناں دوواں بھراواں دیاں نیتیاں ٹھیک نہیں۔ اوہناں بادشاہ توں جان بخشی دی اجازت منگ
 کے آکھیا کہ ایہناں دے ارادے ٹھیک نہیں لگ رہے تسیں شہر دے بارہاں دروازے بند کروا دیوتے اک باری کھلی
 رہن دیوکیوں جے باری چوں آن لئی اوہناں نوں گھوڑے توں اترناوی پوے گاتے جدوں نیویں ہو کے اندروڑن
 گے تے سلام وی ہو جائے گا۔ بادشاہ نے اوہناں دانشمداں دی گل سن کے انج ای کیتا پر اوہ وی سورمے سن اوہناں
 کبوتریاں وانگوں بازی لا کے پہلوں پیراند واڑے تے فیرسراوہناں دیاں اکھاں غصے نال بلدیاں لگ رہیاں سن
 بادشاہ وی اوہناں نوں ویکھ کے خوف کھا گیا تے تخت دے پچھلے پاسے بے سمن برج راہیں حرم ول ٹر گیا تے اتے جا
 کے اوہنے پچھلے پاسے اک باری کھولی تے آکھیا۔ بادشاہ نے اے اپنی گل مکائی ای سی کہ راجا فتح جنگ نے اک تیر
 ماریاں انج ای راجا جیمل نے اپنی کمان چوں اک تیر چھڈیا پر بادشاہ نے باری بند کر لئی تے دوواں دے وار خالی
 گئے۔ ایہدے بعد دوویں بھراموتی بازار ول گئے تے ٹٹ مار کیتی۔ تے لُٹیا ہو یا مال غریباں وچ ونڈ دتا:

جیمل پھٹتا آکھڑے ، وچ آن بزارے
 جیمل گھوڑا چھیڑیا ، آکے دھم اٹھائی

ٹھے کھتری راجپوت ، ٹھے حلوائی!

تساں ہندوواں نوں نہ مارنا دو جے رام دہائی (11)

لُٹ مار مگروں اوہ گڑھ چتوڑ ٹر گئے تے اپنے یاراں ہیلیاں نال پہلے وانگوں رہن لگ پئے۔ سبھ کجھ پہلاں وانگوں امی سی پردوواں بھراواں دے جی وچوں ایہہ گل نہیں سی نکلدی کے بادشاہ دی جان بچ گئی اوہ ساڈے ہتھوں ماریا نہیں گیا۔ اودھرا اکبر بادشاہ وی حرم وچوں نکلیا۔ اپنے وزیراں، مشیراں تے نجومیاں نال مشورے کیتے کہ ایہناں دوواں بھراواں نوں کیویں قابو کیتا جاوے؟ در باوچ اک اکہتر سالہ بزرگ وی سی اوہنے مشورہ دتا کہ میں تہانوں اک اجیہا تعویذ دیواں گا جیس دی کرامت نال کھوہاں دا پانی لہو بن جائے گا اناج وچ کیڑے پے جان گے تے لوکیں بھکے مرن لگ پین گے۔ بادشاہ اکبر نے بزرگ دی گل من لئی تے گڑھ چٹوڑ دے چڑھدے پاسے بنے کھوہ وچ تعویذ سٹ دتا۔ اٹھاں گھنٹیاں مگروں جیویں بزرگ نے دسیا اناج ای ہو یا۔ جدوں اٹھ دن لگھ گئے تے بزرگ نے گڑھ چٹوڑ تے حملہ کرن دا مشورہ دتا۔ بزرگ دے مشورے تے عمل کر دیاں ہوئیاں اکبر بادشاہ نے گڑھ چٹوڑ تے چڑھائی کرادی:

اگرٹی فتح چند جمیل دی، بنھ لئی مشکاں، بنھ ہاتھیاں تے پائیاں

بھوں کے دلی جہان آباد لے گئے او تھے جا کے باندھاں لائیاں

رہندے کھوندے سارے مار دتے رانیاں مار مکائیاں

جمیل تے پھتا مار دتے جواناں دیاں چھاتیاں بچ گولیاں لائیاں (12)

مکدی گل ایہہ وے کہ جمیل تے پھتا گڑھ چٹوڑ دے بڑے بہادر تے غیرت مند سورمے سن۔ اوہناں اکبر بادشاہ دے خلاف نابری کیتی جیس دی سزا اوہناں نوں بھگتنی پئی۔ تاریخ دیاں کتاباں ادھا سچ وکھاندیاں نیں۔ تاریخ دسدی اے کہ اکبر بادشاہ نے ہندوستان وچ مغلیہ سلطنت نوں مضبوط بنیاداں فراہم کیتیاں۔ وڈے وڈے سورمے اوہدے کولوں ڈردے سن۔ پر جے لوک ادب خاص کر لوک واراں دا مطالعہ کیتا جاوے تے پتا لگدا اے کہ بادشاہ دے دور وچ کجھ ایہی جی دار جوان وی ہوئے نیں جیہناں اکبر بادشاہ دے خلاف نابری کیتی۔ جیویں دُلا بھٹی، ویر جو دھ تے جمیل پھتا۔ جمیل پھتے نے جان تللی اُتے رکھ کے پہلے ایہدے طرفداراں نوں ماریا فیر

ایہدے اُتے ہلا بول دتا۔ اکبر بادشاہ نے نس کے جان بچائی تے فیر موقعہ ملن تے دھوکھے نال دوواں بھراواں نوں قید کروا کے جانوں مار دتا۔ لوک واراں نے اکبر بادشاہ دی شخصیت دے دوواں پہلوواں نوں اگھیر کے ساڈے سامنے رکھ دتاے۔

حوالے

- 1- محمد آصف خاں، ”واراں دے پاتر“، لعلان دی پنڈ، (مرتبہ) اقبال صلاح الدین، لاہور: عزیز بک ڈپو، 1997ء، ص 156
- 2- باو ابدھ سنگھ، پریم کہانی، دوجی وار، لاہور: پنجند اکیڈمی، 1988ء، ص 27
- 3- میاں مولا بخش کشتہ، پنجابی شاعراں دا تذکرہ، لاہور: فرم میاں مولا بخش کشتہ اینڈ سنز، 1960ء، ص 21
- 4- عبدالغفور قریشی، پنجابی ادب دی کہانی، لاہور: عزیز بک ڈپو، 1972ء، ص 89
- 5- احمد سلیم، (مرتبہ) لوک واراں، اسلام آباد: نیشنل کونسل آف دی آرٹس، 1971ء، ص 66
- 6- احمد سلیم، ص 67-68
- 7- احمد سلیم، ص 71
- 8- احمد سلیم، ص 75
- 9- احمد سلیم، ص 78
- 10- احمد سلیم، ص 80
- 11- احمد سلیم، ص 85
- 12- احمد سلیم، ص 91